
Varför heteronormativitet?

Tiina Rosenberg

Konferensrubriken *Farväl heteronormativitet* kläcktes under ett planeringsmöte i Göteborg under hösten 2001. Det är alltid svårt med rubriksättning. Hur hittar vi lämpliga rubriker som väl fångar de idéer och tankar som framförs under en konferens? Dessutom ska en rubrik säga något om forskningsområdets traditioner, men också fånga nuet och blicka in i framtiden. Inom forskningsfältet HBT/queerstudier finns idag många inriktningar som förtjänar att lyftas fram, men heteronormativitet framstod som en av de bärande tankarna inom fältet som forskare kunde/kan samlas kring.

Heteronormativitet är enkelt uttryckt antagandet att alla är heterosexuella och att det naturliga sättet att leva är heterosexuellt. Med begreppet heteronormativitet åsyftas i forskningssammanhang de institutioner, strukturer, relationer och handlingar som vidmakthåller heterosexualitet som något enhetligt, naturligt och allomfattande. Heteronormativitet grundar sig på en binär könsuppfattning och en hegemonisk heterosexuell norm. Heteronormativitet är aktivt normerande, och allt det som faller utanför stämplas som avvikande och är/blir därmed fel. Bestraffningarna rör sig från mer konkreta och handgripliga former som fängelsestraff och våld till mer svårgripbara uttryck som marginalisering, osynliggörande, stereotypisering, kulturell dominans och homofobi.¹

Projektet "Heteronormativitet: en empirisk och tvärvetenskaplig undersökning"

Begreppet heteronormativitet har, förutom konferensrubriken, också varit nyckelbegreppet för projektet: *Heteronormativitet: en empirisk och tvärvetenskaplig undersökning* som under Don Kulicks ledning samlat forskarna Fanny Ambjörnsson, Ann Frisell-Ellburg, Mark Graham, Lissa Nordin, Ingeborg Svensson och mig till att kritiskt granska det heteronormativa. Heteronormativitetsprojektet är det första stora i Sverige där queerteorin utgör den gemensamma teoretiska ramen för samtliga delprojekt, även om tillämpningarna varierar. För vår forskargrupp har kritiken av heteronormativitet framstått som queerteorins mest centrala och användbara teoretiska ansats. Judith Butler har under 1990-talet upprepade gånger betonat att den heterosexuella genus-

ordningen har uteslutningen av homosexualitet som sin främsta uppgift. Lesbiska feminister som Gayle Rubin, Monique Wittig och Adrienne Rich har före Judith Butler och Michel Foucault introducerat begreppen ”det heterosexuella kontraktet” och ”den obligatoriska heterosexualiteten”. Det är emellertid typiskt för Butler att hon vid sidan av den tvångsmässiga heterosexualiteten analyserar på vilket sätt uteslutningen av homosexualitet är en förutsättning för det heterosexuella paradigmet, heteronormativiteten.²

Då queerteori anklagats för en överbetoning av en – ofta svårtillgänglig – teoretisk vokabulär har projektet lagt tonvikten på *tillämpningen* av queerteori genom att dokumentera och belysa några av de normaliserande kulturella praktiker vilka ständigt framställs som naturliga. Även om det normala ofta presenteras som ett statistiskt genomsnitt är det helt beroende av moraliskt etablerade normer. Heterosexualitet må vara statistiskt sett den vanligaste formen av sexuell samvaro, men det är heteronormativiteten, inte heterosexualiteten i sig, som garanterar dess status som norm genom att definiera och utestänga det onormala. Det är därmed en angelägen uppgift för queerteoretiker att identifiera, beskriva och analysera de aktiva former av ”normalisering” vilka är verksamma i rådande normsystem.

Norm definieras vanligen som en regel som hänför sig till ett ändamål, ett ideal. Normer är i praktiken sociala regelsystem som ofta förblir osynliga ända tills någon/något bryter mot dem. Normalitet är den trygghet som infinner sig vid känslan av att inte vara avvikande, medan normativitet i betydelsen föreskrivande alltid innehåller ett eller flera sociala och moraliska imperativ, det vill säga krav på att människor följer regler som andra har beslutat om. Normativitet utgör det maktsystem som vidmakthåller och backar upp normer.

Ett begrepp som normativitet är starkt kopplat till något som upplevs som påtvingat, vilket i sin tur tyder på förtryck. Men förtryck är ett ord som får många att studsa till. Det är ett laddat ord som inte tycks höra hemma i ett öppet demokratiskt och socialliberalt, om än i grunden kapitalistiskt, samhälle. Identitetspolitiska rörelser som kvinnorörelsen och den homosexuella frigörelserörelsen gav begreppet förtryck en ny betydelse under 1960- och 1970-talet. I denna tradition talas det om förtryck med syfte på de hinder och begränsningar som orättvist drabbar vissa människor och sociala grupper i samhället. Rättviseteoretikern Iris Marion Young påpekar att det här inte handlar om undersåtar under en brutal regim utan om medborgare i ett välmenande liberalt samhälle och är följt av vardagliga och ”normala” regler och beteenden. Förtrycket blir därmed något strukturellt snarare än resultatet av några få människors avsikter eller politik. Orsakerna till det strukturella förtrycket finns enligt Young i normer, sedvanor och symboler som aldrig ifrågasätts. De finns i föreställningar som ligger inbäddade i traditioner och institutionaliserade regler

och rutiner. De finns framför allt i de samhälleliga konsekvenserna av att dessa regler och rutiner är allmänt omfattade och åtlydda.³

Avsikten med projektet Heteronormativitet har varit att undersöka definitioner och relationer mellan sexualitet, genus, identitet, kropp och politik. Syftet har då varit att utifrån queerteoretiska resonemang studera hur heterosexualitet fungerar som en normerande och strukturerande princip. Tre discipliner har ingått i projektet: socialantropologi, etnologi och teatervetenskap. De sju delprojekten låter sig indelas i tre områden:

(1) Hur heterosexualiteten uppnås och upplevs:

Fanny Ambjörnssons avhandling om svenska gymnasieflickor: "Att vara en riktig tjej: om produktion av femininitet och reproduktion av genus-systemet bland svenska tonårsflickor";

Lissa Nordins avhandling om ensamma norrländska mäns kärlekslängtan: "In search of contact: single life and single men in Västerbotten";

(2) Utforskandet av heterosexualitetens symboliska dimensioner:

Ann Frisell-Ellburgs avhandling om svensk modeindustri: "Sexed & gendered bodies in the Swedish fashion industry";

Tiina Rosenbergs projekt om svensk 1900-talsteater: "Garderobens estetik: heteronormativitet på svensk scen under 1900-talet";

(3) Hur heteronormativa beteenden och antaganden förkastas

Mark Grahams projekt om homosexuella kvinnors och mäns konsumtionsvanor i storstaden Sydney: "Queer consumption: identity, politics and community in Sydney, Australia";

Ingeborg Svenssons avhandling om begravningsritualer för homosexuella män som i Sverige dött i aids: "Liket i garderoben: En studie av homosexuella mäns begravningar i spåren av aids";

Don Kulicks projekt om subjektiviteter och relationer hos brasilianska travestiprostituerade: "Trans-Nationals: The Trans-Atlantic movements of Brazilian transgendered prostitutes."

Hittills har projektet initierat diskussioner, debatter, seminarier, föreläsningar och föredrag med tematiskt fokus på heteronormativitet. Deltagarna har också producerat artiklar, debattinlägg och en bok, Tiina Rosenberg: *Queerfeministisk agenda* (Stockholm 2002) inom projektet. Fyra doktorsavhandlingar är på gång och några böcker till kommer att skrivas inom projektet. Givetvis kan inte ett enskilt projekt förmå allt, men jag tycker mig skymta begreppet heteronormativitet här och var i uppsatser, debatter och diskussioner. Om vi

lyckats sätta ordet heteronormativitet på agendan så kan det tillsammans med alla övriga forskares kollektiva och individuella ansträngningar förhoppningsvis bidra till forskningsfältets tillväxt. Och det finns andra angelägna begrepp som bör redas ut. Många.

Noter

- ¹ Tiina Rosenberg, *Queerfeministisk agenda*, Stockholm 2002, s 100. Se vidare: Stevi Jackson, *Heterosexuality in question*, London 1999, s. 176 och Raia Prokhovnik, *Rational woman: A feminist critique of dichotomy*, London 1999, s 129 f.
- ² Gayle Rubin, "Thinking sex: Notes for a radical theory of sexuality", i Carole Vance (red), *Pleasure and danger: Exploring female sexuality*, New York 1984, s 267-312; Adrienne Rich, "Compulsory heterosexuality and lesbian existence", i *Signs*, Vol 5, No 4/1980, s 631-660; Monique Wittig, "The straight mind", i *Feminist Issues*, Vol 1, No 1/1980, s 103-111.
- ³ Iris Marion Young, *Att kasta tjejkast: texter om feminism och rättvisa*, Stockholm 2000, s 53.

Heteronormativity

This article is a presentation of *Heteronormativity: an empirical and ethnographic approach*. The project is an interdisciplinary, comparative empirical investigation of one of the main themes articulated by queer theory; namely, the achieved – and, hence, the fragmented and provisional – status of heterosexuality. The project seeks to document the ways in which heterosexuality is not a natural, God-given state, but is, rather, a loosely interlocking and extremely delicately layered set of normalizing cultural, social and interactional arrangements that continually work in tandem to produce the illusion of naturalness. The sum of these arrangements is what we call "heteronormativity". This project scrutinizes heteronormativity by comparing specific contexts in which heterosexuality is explicitly at stake.

Tiina Rosenberg är docent i teatervetenskap och genusforskning vid Stockholms universitet. Hon har skrivit flitigt om queerteori och feminism. Av hennes två senaste böcker behandlar *Byxbegär* (Stockholm 2000) transvestitism och "byxroller" i tal drama och opera, medan *Queerfeministisk agenda* (Stockholm 2002) är en framställning om queerteori och feminism. Hon arbetar för närvarande på ett projekt om heteronormativitet på svensk scen under 1900-talet och två nya böcker: *Framställning av homosexualitet på svensk scen* och *Svensk politisk och feministisk teater*.